

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

برنامه ریزی فضایی و توسعه شهری

(رویکرد انتقادی)

برنامه‌ریزی فضایی و توسعه شهری
(رویکرد انتقادی)

پیر کارلو پالمو، داویده پونتزینی

ترجمه
دکتر لطفعلی کوزه‌گر کالجی
بتول حسینی تلی

۶۵۶

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

برنامه‌ریزی فضایی و توسعه شهری (رویکرد انتقادی)

پیر کارلو پالرمو، داویده پونزینی

ترجمه دکتر لطفعلی کوزه‌گر کالجی - بتول حسینی تلی

P.C. Palermo and D.Ponzini, *Spatial Planning and Urban Development: Critical Perspectives*, Springer, 2010.

ویراستار: اکرم کیانی

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: سمیرا دهقان

طراح جلد: امیرشاهرخ فریوسفی

ناظر چاپ: صفر ممیزاد

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است.

سرشناسه:	پالرمو، پیر کارلو؛ Palermo, Pier Carlo
عنوان و نام پدیدآور:	برنامه‌ریزی فضایی و توسعه شهری (رویکرد انتقادی) / پیر کارلو پالرمو، داویده پونزینی؛ مترجم لطفعلی کوزه‌گر کالجی، بتول حسینی تلی.
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	هشت، ۳۴۴ ص.
فروست:	مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۶۵۶.
شابک:	۹۷۸ ۹۶۴ ۴۵۷ ۳۹۲ ۷
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیپا
یادداشت:	عنوان اصلی: <i>Spatial planning and urban development: critical perspectives, c2010</i>
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۳۰۱؛ نمایه.
موضوع:	شهرسازی؛ City planning
شناسه افزوده:	پونزینی، داویده، ۱۹۷۹-م. Ponzini, Davide
شناسه افزوده:	کوزه‌گر کالجی، لطفعلی، ۱۳۴۷-، مترجم
شناسه افزوده:	حسینی تلی، بتول، ۱۳۵۱-، مترجم
شناسه افزوده:	دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات.
رده‌بندی کنگره:	الف ۱۳۹۶ پ ۱۸/۵/۱۶۵ HT
رده‌بندی دیویی:	۳۰۷/۱۴۱۶
شماره کتابشناسی ملی:	۴۸۰۹۱۶۸

کد ناشر ۱۰۰۱۷۳۴

www.pub.sbu.ac.ir

unipress@mail.sbu.ac.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	هفت
بخش اول برنامه‌ریزی و توسعه شهری: موانع و چالش‌ها	۱
فصل ۱. عنوان پژوهش.....	۳
فصل ۲. رویکردهای گوناگون برنامه‌ریزی	۹
فصل ۳. تلاقی ابعاد گوناگون	۱۵
فصل ۴. سؤال‌های نوپدید	۲۳
فصل ۵. سیر بحث	۲۹
بخش دوم پروژه‌های ناتمام با بنیاد انضباطی.....	۳۷
فصل ۶. ظهور و بحران نظریه برنامه‌ریزی	۳۹
فصل ۷. طراحی شهری، موضوع فراموش شده	۴۷
فصل ۸. دیدگاه‌های تصمیم-محور	۵۳
فصل ۹. ریشه اجتماعی برنامه‌ریزی شهری	۷۳
فصل ۱۰. تغییر جهت تعاملی	۸۹
فصل ۱۱. جهت‌گیری به سوی برنامه‌ریزی مشترک	۱۰۷
فصل ۱۲. گریز به ساحت غیرعقلانی	۱۲۷
فصل ۱۳. طراحی محتمل	۱۳۹
بخش سوم فرهنگ‌های برنامه‌ریزی مدیترانه‌ای: کشور ایتالیا	۱۵۵
فصل ۱۴. ویژگی‌های مدل ایتالیایی	۱۵۷
فصل ۱۵. به سوی علم برنامه‌ریزی	۱۶۷
فصل ۱۶. طراحی شهر	۱۸۱
فصل ۱۷. جریان اصلاح‌گرا	۱۹۵
فصل ۱۸. چالش‌های سیاست‌گذاری	۲۰۵
فصل ۱۹. توجه مجدد به طراحی سیاست	۲۱۷

بخش چهارم چشم‌اندازها و مباحث‌های انتقادی.....	۲۲۷
فصل ۲۰. برنامه‌ریزی، اجرا و ابزار سیاست	۲۲۹
فصل ۲۱. مقررات شهری: مباحث‌های انتقادی	۲۴۷
فصل ۲۲. مفهوم و محدوده‌های آینده‌نگری فضایی	۲۵۵
فصل ۲۳. پروژه‌های توسعه شهری در چارچوبی راهبردی.....	۲۶۹
بخش پنجم بازاندیشی در حوزه توسعه شهری و برنامه‌ریزی فضایی.....	۲۸۱
فصل ۲۴. انتخاب الگوواره	۲۸۳
فصل ۲۵. کیفیت در توسعه فضایی	۲۹۱
منابع.....	۳۰۱
نمایه.....	۳۴۱

پیشگفتار

نیاز به برنامه‌ریزی از وقوف بر مشکلات یا قابلیت‌های توسعه‌ای سازمان فضایی جامعه ناشی می‌شود، سازمان فضایی مبین روابط میان انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا است که به چگونگی پراکنش، توزیع و جهت فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و کنش متقابل آن‌ها مربوط است. اصولاً، تجلی انسان در پاسخگویی به نیازهایش، رشد و توسعه فضا است. پایداری این فضا و دستیابی به توسعه پایدار شهری، نیازمند نوعی برنامه‌ریزی است که بتواند در یک فضای دویعدی به استقرار و مکان‌گزینی فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی بپردازد. برنامه‌ریزی به‌مثابه یک فن و روش، الگویی برای قانونمند کردن و انتظام فضایی اقدامات اثرگذار بخش عمومی و خصوصی بر نحوه مکان‌گزینی و استقرار فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در فضای دویعدی است. لذا پرسش اساسی آن است که آیا برنامه‌ریزی فضایی در توسعه پایدار نقش مهمی دارد؟ یا می‌تواند مؤثر باشد؟

نویسندگان این کتاب از آخرین نظریه‌های برنامه‌ریزی فضایی و توسعه شهری بهره گرفته و به‌ویژه رویکرد انتقادی خود را نسبت به برنامه‌ها و توسعه شهری حفظ کرده‌اند. این کتاب در پنج بخش به شرح زیر تهیه شده است:

بخش اول: کلیاتی در خصوص برنامه‌ریزی، توسعه شهری و ابعاد گوناگون آن‌ها.

بخش دوم: فراز و نشیب‌های برنامه‌ریزی و ریشه‌های اجتماعی آن.

بخش سوم: فرهنگ برنامه‌ریزی مدیترانه‌ای و به‌صورت موردی برنامه‌ریزی کشور ایتالیا ارائه خواهد شد.

بخش چهارم: دیدگاه انتقادی نسبت به برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی فضایی، برنامه‌های راهبردی و پروژه‌های توسعه شهری به‌طور مبسوط بررسی خواهد شد.

بخش پنجم: بازاندیشی در حوزه توسعه شهری و برنامه‌ریزی فضایی و الگوواره مناسب انتخاب ارائه خواهد شد.

«رویکرد انتقادی به برنامه‌ریزی فضایی و توسعه شهری» پالرمو و پونتزینی را می‌توان گلچینی از نوشته‌های کلاسیک دانست که بر رشته برنامه‌ریزی شهری تأثیر شگرفی داشته است. هرچند برخی از آموزه‌های مطرح‌شده در آن‌ها می‌تواند قابل بحث و گفتگو و نقد باشد.

ترجمه و انتشار این کتاب، که بااطلاع و اجازه نویسندگان آن صورت گرفته است، بدون یاری مسئولان و دست‌اندرکاران انتشارات دانشگاه شهید بهشتی میسر نبود. همچنین از تلاش‌های آقایان دکتر مظفر صرافی، دکتر محمد سلیمانی، دکتر علیرضا کربلایی و همسرم که در تمامی مراحل ترجمه این کتاب با زحمات بی‌دریغ خود اینجانب را همراهی کردند، به‌رسم ادب و احترام سپاسگزارم. نیز قدردان زحمات مدیر و همکاران مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی و ویراستار محترم کتاب می‌باشم که زحمات ایشان در آماده‌سازی و انتشار کتاب بر کسی پوشیده نیست و با پیشنهادها و نظرهای ارزنده خود در برطرف کردن کاستی‌های این ترجمه مساعدت بسیاری مبذول داشته‌اند و در پایان از آقای آرمان مسلمی، دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، قدردانی می‌نمایم.

لطفعلی کوزه‌گر کالجبی

۱۳۹۶

بخش اول

برنامه‌ریزی و توسعه شهری: موانع و چالش‌ها

فصل ۱. عنوان پژوهش

فصل ۲. رویکردهای گوناگون برنامه‌ریزی

فصل ۳. تلاقی ابعاد گوناگون

فصل ۴. سؤال‌های نوپدید

فصل ۵. سیر بحث

فصل ۱

عنوان پژوهش

چنین به نظر می‌رسد به نسبت گذشته توجه به مشکلات و ابزارهای موجود در مورد برنامه‌ریزی – صرف‌نظر از چارچوب محیطی و اجتماعی – توجهی همراه با ابهام و عدم قطعیت است. این موضوع نه تنها اثربخشی برنامه‌ریزی، بلکه مشروعیت، رضایت‌بخشی، اجماع عمومی و پایداری آن را نیز در شرایط واقعی شامل می‌شود. به‌رغم کسب تجربیات بسیار در این زمینه، ابهام‌های گسترده موجب بروز تردیدهایی در خصوص قوانین فرضی و حتی وظایف و صلاحیت‌های حرفه‌ای شده است. از این‌رو، مطالعاتی که در این زمینه انجام می‌گیرد باید تا حد امکان دیدگاه‌ها و ارجاعات اصولی این حوزه را تعیین کند. در این فصل در مورد برخی سؤال‌ها و موضوعات مقدماتی این حوزه بحث می‌شود. ابتدا بحث را با اشاره‌ای اجمالی به عنوان و محتوای کتاب آغاز می‌کنیم. این اثر صرفاً به بررسی مشکلات برنامه‌ریزی در ارتباط با توسعه فیزیکی شهر و منطقه محدود نمی‌شود، زیرا این موضوعات باید به‌طور متمایز در دو حوزه نظری و عملی مدنظر قرار گیرد. شیوه‌های مؤثر تغییر مناطق شهری، روند تغییرات اجتماعی در جهان کنونی، گروه‌های ذینفع و شبکه‌های ارتباطی مؤثر بر فرایندهای مذکور، جهت‌دهی و مدیریت منافع استراتژیک در شرایط واقعی، همگی از موضوعات بااهمیتی‌اند که در بحث‌های آکادمیک نمی‌توان از آن‌ها اجتناب کرد یا آن‌ها را در حاشیه قرار داد.

بنابراین، مباحث توسعه شهری از جمله مباحثی است که به‌طور همزمان تغییرات منطقه‌ای و شهری واقعی و همچنین اثرهای عوامل مداخله‌گر مختلف را بررسی می‌کند. این مباحث سؤال‌هایی بنیادین را پیش روی ما قرار می‌دهد، زیرا کیفیت و اثربخشی هر یک از الگوهای توسعه فضایی و مدیریتی، علاوه بر قابلیت معیارها و اهداف برنامه‌ریزی‌شده به توانایی در مورد پذیرش مسئولیت و اقدامات موفق و منسجم در چارچوب‌های مشخص نیز بستگی دارد. در

خصوص چالش مذکور، ابزارهای برنامه‌ریزی متفاوتی به کار رفته است که هیچ‌یک از آن‌ها به نتایج رضایت‌بخش و قطعی منتج نشده است. در واقع، میان سبک‌های برنامه‌ریزی و بسترهای فرهنگی و نهادی آن‌ها رابطه‌ای هست که به‌طور نسبی تفاوت ابزارهای برنامه‌ریزی و تنوع نتایج مربوط به آن را توضیح می‌دهد. (نیومن و تورنلی^۱، ۱۹۹۶؛ فری‌استون^۲، ۲۰۰۰؛ فالودی و جانین ریولین، ۲۰۰۵؛ بوث، برویلارد، فرازر و دیویس، ۲۰۰۷). باوجوداین، نباید روندهای رایج و مشکلات خاص، ازجمله مجموعه چالش‌ها، موانع و محدودیت‌هایی را که در چارچوب‌های نهادی مختلف، الگوهای حاکمیتی و ساختارهای اداری و اقتصادی وجود دارد، دست‌کم بگیریم. این اصل را با توجه به اینکه تضمین تسلط مدیریت بر امور به‌نظر بسیار دشوار می‌آید، باید کاملاً مدنظر قرار دهیم. مطالعات تجربی و نظری مهم در مورد برنامه‌ریزی در بسترهای مختلف به ما در شناخت و تفکیک موانع و چالش‌های اساسی کمک می‌کند. (رودوین، ۱۹۸۱؛ هیلی، ۱۹۸۳؛ ریید، ۱۹۸۷؛ برتون و نیکلسون، ۱۹۸۷؛ الکساندر، ۱۹۹۲؛ فالودی و ون در والک، ۱۹۹۴؛ تیلور، ۱۹۹۸).

در بخش دوم این مبحث به معقوله برنامه‌ریزی فضایی می‌پردازیم. پدیده‌ای نوظهور که طی دو دهه گذشته، همزمان با ایجاد تحولی مشهود و واضح در معنای آن به‌شدت رواج یافته است. هم‌اکنون این اصطلاح فقط به مقیاس‌های بزرگ، افق‌های میان‌مدت، بلندمدت و اهداف راهبردی اشاره ندارد، هرچند موضوعات مذکور شایع‌ترین چارچوب تجربی و عملی این حوزه است. (هیلی، خاکی و نیدهام، ۱۹۹۷؛ هیلی، هال، داودی و ویگار، ۲۰۰۰؛ آلبرشت، آلدن و دا روزا پاپرز، ۲۰۰۱؛ فالودی و واترهایت، ۲۰۰۲؛ سلت، ثورنلی و کروکلز، ۲۰۰۳؛ تئودور جونز و آلمندینگر، ۲۰۰۶). در واقع، برنامه‌ریزی فضایی را می‌توان شکل تکامل‌یافته و به‌روزشده برنامه‌ریزی فیزیکی در نظر گرفت. اکنون شهرها به‌طور فزاینده نامتجانس، ناهمگن، پراکنده و گسترده و تا حدود بسیار زیادی از مقررات عمومی مستقل شده است. بنابراین، برنامه‌ریزی فضایی که شکل تکامل‌یافته برنامه‌ریزی فیزیکی است در چارچوب رویکردهای سنتی نمی‌گنجد. (جل، ۱۹۸۷؛ بوئری، لانزانی و مارینی، ۱۹۹۳؛ اسکات و سوگا، ۱۹۹۶؛ جل و گمزویی، ۲۰۰۳؛ فونت، ۲۰۰۴؛ آژانس محیط زیست اروپا، ۲۰۰۶؛ اینگرسول، ۲۰۰۶).

پدیدارشناسی نوین مسائل شهری توجه ما را به حوزه‌های گسترده‌تر معطوف می‌کند. در واقع، طی دو دهه گذشته در اروپا، برنامه‌ریزی فضایی تجدیدنظرشده در تلاش برای ترکیب

1. Newman and Thornley

2. Freestone